

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

KORANTA YA GRAIN SA YA BAHLAHISI BA NTSENG BA HOLA

Tlhophisetso ya bokamoso e thusa ho laola kgonahalo ya dikotsi

KA LEBAKA LA DIREKOTO TSA DITSHENYEHELO TSA DIHLAHISWA TSE PHAHAMENG HAHOLO ESITA LE HO HLOKA TSHEPO MMARAKENG, BAHLAHISI BAIPHUMANA BA LE BOEMONG BOTHATA: KAMEHLA HO NA LE KGONAHALO YA HORE DITHEKO DI KA BOELA TSA THEOHELA MAEMONG A TLASE, EMPA KA PHEPELO YA JWALE YA MATJHABA LE DITLHOKO, HO BONAHALA HORE DITHEKO TSA DIHLAHISWA A TLA TSHEHETSWA KA NAKO E KGUTSHWANYANE E TLANG.

Dintla tsena tse latelang di tshehetsa ditheko tsa dihlahiswa:

- Thepa e fokolang ya matjhaba e tswang nakong ya selemo sa temo.
- Ditekanyetso tse ntseng di theoha tsa tlhahiso mane *United States of America (USA)* ka lebaka la bolepi ba maemo a fokolang a lehodimo.
- Ditekanyetso tse fokolang tsa tlhahiso mane Yuropo ka lebaka la maqhubu a motjheso.
- Ho hloka tshepo mabapi le dithomello tse tswang Ukraine.
- Dithekiso tse fokolang tsa balemi tsa dinawa tsa soya mane Argentina.
- Tlhahiso e fokolang ho feta tebello ya oli ya palema.

Ka lebaka la maemo a jwale a ditheko tse phahameng le nako ya ho jala e atamelang ka potlako, ena ke nako e lokileng ya ho etsa ditekanyetso ka dihlahiswa tsa jwale le ditheko tsa dihlahiswa e le ho etsa bonneta ba phaelo le tshwarello e tileng.

Mehlala

Molemirui o etsa tekanyetso ka ditheko tsa kajeno hore ditshenyehelo tsa sesebediswa bakeng sa ditshenyehelo tsa tlhahiso ya poone e be bonyane R15 500 ka hektara e le nngwe. Molemi jwale o loke-la ho etsa bonneta ba hore o rekisa sehlahiswa sa hae ka nako e tllang ka theko e tla akaretsa tshenyehelo ena ya hae. Haeba molemirui a hlahisa ditone tse 4 ka hektara, o lokela ho rekisa poone ya hae ka bonyane R3 875 ka tone e le nngwe ho fihlella ditshenyehelo tsa hae.

Theko ya sehlahiswa = R15 500/ha

Lekeno = ditone/ha x R3 875/tone = R15 500

Phaelo e lekana lekeno ho tloswa ditshenyehelo:

Phaelo = R0 (R15 500 lekeno - R15 500 ditshenyehelo)

Phaelo e tla fihlellwa haeba ho na le keketseho ya ditone ka hektara tse hlahisitsweng kapa keketseho ya theko ka tone.

- **Haeba ditone tse hlahisitsweng di eketseha ho isa ho ditone tse 5 ka hektara e le nngwe:**

- Theko ya sehlahiswa = R15 500 ka hektara
- Lekeno = 5 ditone ka hektara x R3 875 ka tone = R19 375 ka hektara
- Phaelo = R3 875 ka hektara (R19 375 lekeno - R15 500 tshe-nyehelo)

LENTSWE LA...

Jeremia Mathebula

THEMOTHUO E NA LE DIPHEPHETSO TSE NGATA, EMPA THABO YA HO BONA POONE YA HAO E HOLA, E TLA O ETSA HORE O NNE O TSWELE PELE KA TEMOTHUTO – O KE KE WA RATA HO FETOLA MOSEBETSI WA HAO KA LEBAKA LA ENG KAPA ENG.

Ka nako eo ke ngolang molaetsa ona, Nna, jwaloka balemi ba bang, ke qetile ho kotula, ebole hona jwale ke sebetsa ka thata ho hlophisetso selemo se setjha sa temo. Ho balemi ba bangata, selemo se fetileng sa temo se bile boima ka lebaka la pula e ngata eo re bileng le yona. Mane Mpumalanga re ile ra iphumana re qhafutsa ka hara masimo a tletseng metsi ka nako tsohle.

Sebakeng sa heso, mosebetsi wa temo o sa ntse o phahame ka theko ya thepa bakeng sa selemo se setjha sa temo. Balemi ba banyenyane le balemi ba batjha le bona ba ntse ba tshwenyehile ka hobane taba ena e tla baka phaello e fokolang. Ke ka lebaka lena ho etsa moral o leng taba ya bohlokwa. Ho hloleha ho etsa moral o, ke ho etsa moral o wa ho hloleha!

Ho ya ka nna, mesebetsi ya bohlokwa eo motho a lokelang ho e etsa, e le ho etsa bonneta ba hore o ba le selemo sa temo se atlehileng, ke ena e latelang:

- O ke ke wa jala masimong a sa lokiswang le ho lengwa ka tshwanelo; ka tsela e jwalo, ho lema le ho lokisa mobu wa tshimo ke ntho ya bohlokwa haholo.
- Ho lekola le ho lokisa diterekere tsa hao ka nako le nako ho tla thibela hore ebe o tla lokela ho lokisa ntho e itseng ha o loketse hore o qale ho sebetsa. Le hoja tokiso ya tsohle e lokela ho etswa nakong ya dikgwedi tseo ho sa sebetsweng ka tsona, o lokela ho hlahloba dezele, ho loetsa, sesebediswa se phodisang enjene le dithaere, pele o ka sebedisa terekere.
- Reka disebediswa tse hlokehang ka nako e le hore o qobe ditheko tse ka nnang tsa nyoloha ka nako efe kapa efe.

Ho lema ho thata, empa o se ke wa tela. Bohle re sebeletsa sepheo se le seng se ikgethileng e leng sa ho hlahisa dijo bakeng sa naha ya heso esita le ho sireletsa dijo tsa rona.

Ha re duleng re ntse re sebedisana hammoho le bohole ba amehang, esita le ka nako ena e thata, nako eo ditheko tse phahameng di etsang hore temothuo e be le diphephetso tse ngata le ka ho fetisisa. Re lokela ho dula re na le tshepo hore boemo bona bo tla loka ka nako e kgutshwanyane e tlang. Se phahamang, se tla boela se theo!

'Mobu ke sesosa sa bophelo, ebole ke lehakwe kapa perela ya bohlokwa ya molemirui. Bokgoni bo atlehileng ba tlhahiso ba molemirui bo amana ka ho otloloha le maemo a matle a mobu wa hae.'

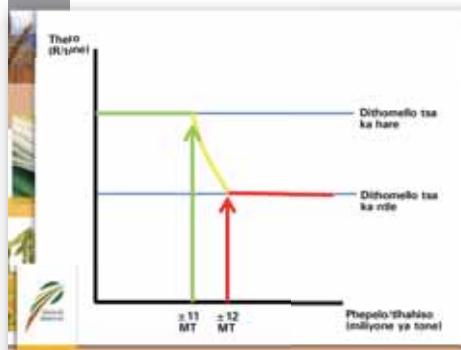
Tlhophisetso ya bokamoso...

• Haeba theko e eketseha ho isa ho R4 000 ka tone:

- Theko ya sehlahiswa = R15 500 ka hektara
- Lekeno = 4 ditone ka hektara x R4 000 ka tone = R16 000 ka tone
- Phaello = R500 ka hektara (R16 000 lekeno - R15 500 ditshenyehelo)

1

Sekgahla sa tlhoko ya poone.

DINTLHA TSE AMANG PHAELLO

Ha o tadima mehlala e ka hodimo, ho hlakile hore dintlha tse pedi tse kgolo tse laolang phaello ke tlhahiso le theko. Mohlahisi ha a na taolo hodima tlhahiso empa o na le taolo hodima theko eo a e leshweng bakeng sa sejalo sa hae.

Tlhophisetso ya bokamoso

Sesebediswa se senyenyanne sa ho etsa bonneta ba ho fumana phaello ke ho hlophisetso bokamoso. Tlhophisetso ya bokamoso keha mohlahisi a rekisa sehlahiswa sa hae ka kontraka, ha a jala ka theko e ikgethileng ka nako ya bokamoso tse phahameng ho feta ditshenyeleho tsa disebediswa. Mohlahisi jwale o reka kontraka ya bokamoso e suthang ho ya ho setheo se seng. Hona ho etsa bonneta ba hore mohlahisi o fumana palo ho ya ka tone bakeng sa sehlahiswa seo a se hlahisang.

Seo e leng sa bohlokwa bakeng sa mohlahisi ke ho hlophisetso bokamoso palo eo dihlahiwa di tla e hloka e le ho etsa bonneta ba hore o kgona ho lefa ditshenyeleho tsa hae. Ho ya ka maemo a mmarakha, mohlahisi a ka kgetha ho hlophisa karolo e kgolo ya dijalo kapa ho boloka dijalo bakeng sa thekiso ka tjhelete ha ho qalwa ho kotulwa.

Hantlentle, tlhophisetso ena ya bokamoso e thusa mohlahisi ho laola dikotsi tse ka hlahelang ditheko ka ho etsa bonneta ba hore o kgona ho lefella ditshenyeleho tsa sehlahiswa. Ntho efe kapa efe e ka hodimo le ho feta ditshenyeleho tsa sehlahiswa ke phaello. Ka lebaka leo, tlhophisetso ya bokamoso ke mokgwa wa bohlokwa bakeng sa temothuo e tshwarellang.

QETELLO

Ditheko di angwa ke tlhahiso. Haeba ho hlaha masalla, ditheko di tla fetela ho dithomello tsa ka ntle mme ka nako ya dikgaello ditheko di tla fetela ho dithomello tsa ka hare. Dithomello tsena di amanngwa ke ditheko tsa matjhaba, mme ka lebaka leo ho na le mathata a mangata le dintlha tse amang mmarakha. Ke ka lebaka lena tlhophisetso ya bokamoso e lokelang ho sebedisetswa ho laola kgonahalo ya dikotsi.

CHRISTIAAN VERCUIEL,
SETSEBI SE SENYENYANE SA TSA
MOROU WA TEMOTHUO, GRAIN SA

Tseba disenyi tsa heno: Sefataki sa Chilo

HO MOLEMO HO HLWAYA NTHO EFE KAPA EFE E KA SENYANG DIJALO TSA HAO. DISENYI TSA LEPIDOPTERAN TSE JWALOKA SEFATAKI SA CHILO DI KA BAKA TSHENYO E KGOLO MASI-MONG A POONE, MME HONA HO BAKA TAHELELO E KGOLO NAKONG YA KOTULO. HO HLWAYA DISENYI TSENA KAPELE HO KA THIBELA KAPA HA FOKOTSA HONA.

Sefataki sa *chilo* se fumaneha haholo ka hara poone esita le dibakeng tse futhumetseng tse dutseng tlase motsitseng mane Mpumalanga, Limpopo, difolete tsa Springbuck, difolete tsa Makatini le dibaka tsa KwaZulu-Natal. Moo sesinyi sena se fumanehang haholo ke mabeleng athe poone yona e hlaha boemong ba bobedi.

Bophelopotolohlo ba sefataki sena sa *Chilo* bo bokgutshwanyane hobane bo ka phethelwa nakong ya diveke tse tharo ho isa ho tse nne. Dommoto di hlaha ka Lwetse, tse tshehadi di behela dihlotshwana tsa mahe (ho fihla ho mahe a 500) ka hodimo le ka tlase ho makalana a manyenyane. Dihlotshwana tsa mahe di tshweu ka mmala, di motopo, sephara le ho batalla, di tshwana le dithaelo tsa marulelo, mme a qhotswa kamora matsatsi a mahlano ho isa ho a supileng.

Dibokwana di mmala o bosweu bo nang le bosehla bo nang le matheba a fifetseng ka mokokotlong, e leng lebaka le etsang hore sefataki sa *Chilo* se bile se tsejwa e le sefataki sa kutu se mathebatheba. Dibokwana tse hlhang di kgasa jwalo ho a fihla makaleng mme di fetela ho dimela tse haufi hodima dikgweli tsa silika tse tshesanyane. Phepo ya dibokwana e nka diveke tse tharo ho isa ho tse nne ka hara lehlaka moo di jang makala, pele di siya sebaka sena ho kenella ka hara kutu moo di tla fetoha mekone.

Dibokwana tsena nakong ya mariha di kena ka hara dimela mme ha thempheretjha e ntse e phahama kamora mariha dimmoto di hlaha kamora matsatsi a mahlano ho isa a supileng a nako ya ho theha mekone.

Ka lebaka la nako e kgutshwanyane ya ho theha dibokwana, phepo e batlang e fokola esita le nako ya bophelopotolohlo e kgutshwanyane ya sefataki sa *Chilo*, e tsejwa e le sesinyi se seng kotsi hakaalo sa poone ha se bapswa le sesinyi sa sefataki sa lehlaka sa Afrika.

Mahe a Chilo.

Dibokwana tsa Chilo di ja lehlaka le ho phunyelets a fihla bohareng ba lehlaku.

Masobana a ikgethileng ho dibokwana tsa Chilo.

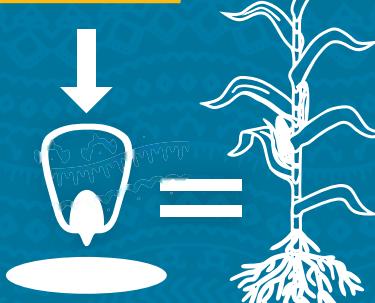
Dibokwana di fetoha mekone ka hara dikutu tsa poone.

TSHENYO

Tshenyo e bakilweng ke sefataki sa *Chilo* e kenyaletsa masobana a manyenyane kapa 'difesetere' makaleng ha di ntse di hola ka lebaka la phepo ya dibokwana ka hara mahlaku esita le phunyeletso e etsang mohohoma ka hara dikutu le diqo tsa poone ka lebaka la diboko tse kgolwanyane. Tshenyo ka lebaka la *Chilo* e tshwana haholo le ya sefataki sa lehlaka ya Afrika. ■

EVERY KERNEL COUNTS

*Multiply your maize
with one DEKALB
seed per hole.*

With **DEKALB®**, one seed is all you need! The built-in technology in our maize seed unlocks a world of possibilities for your farm and ensures that one seed per hole is enough. Our **DEKALB** seed bags are available in packages of **2 kg, 5 kg and 30 000 kernels** and you can choose between stacked traits, **Roundup Ready® MAIZE 2** and conventional hybrids. Discover how **Bayer's** crop protection and **DEKALB** advanced genetics can help you gain the **#DEKALBadvantage**.

[@DEKALBSA](#) [@Bayer4Crops](#)

www.cropscience.bayer.co.za // www.bayer.co.za // Tel: +27 11 921 5002

Bayer (Pty) Ltd. Reg. No. 1968/011192/07. 27 Wrench Road, Isando, 1601. PO Box 143, Isando, 1600.

The registration owner of **DEKALB®** and **Roundup Ready® MAIZE 2** is **Bayer AG, Germany**.

FEDISA DISENYI TSA ka hohlehohle

HO MOLEMO HAHOLO HORE BALEMIRUI BA HLE BA HLWAYE DISENYI E LE HO ETSA BONNETE BA HORE BA DI LWANTSHA ESALE QALONG, KA HO SEBEDISA DISEBEDISWA TSE TSHWANELE-HANG. *QUELEAS* LE DITSIE KE DISENYI TSE KGO-LO TSA TEMO, MME DI TSEJWA E LE DISENYI HO YA KA MOLAO WA DISENYI TSA TEMO WA *AGRICULTURAL PESTS ACT (ACT NO. 36 OF 1983)*. DISENYI TSENA DI KA BAKA TSHENYO E KGOLO YA MAKGULO LE DIJALO.

DISENYI TSA TEMO

Lefapha la *Department of Agriculture, Land Reform and Rural Development (DALRRD)* le na le boikarabelo ba ho fedisa disenyi tsena.

Queleas

Pele mohlanka wa lefapha a ka tla hlahloba ka nama ha ho se ho tsebisitswe ka queleas, ho lokela ho latelwe dikgato tsena tse latelang ke mottlelebi:

Tlhodisano ya ditshwantsho ya Grain SA – Luca Geertsema, Tshitwe 2016

Ho molemo haholo ho fedisa ditsie pele di ka qala ho fofa.

- Karolo e robetseng kapa e qhotsang ya bongata bona ba *queleas* tse bakang tshenyo bo lokela ho hlwauwa ka tshwanelo. Sebaka sena se ka lemojuwa feela ha meriti e theha mantsiboya hobane *queleas* tsena ha di na ba ka hara dirobe tsa tsona nakong ya motsheare. Bongata bo fofang bo tla ba le dirobe tsa tsona mme bo ka sebediswa ho hlwaya sebaka sa ho qhotsa.
  - Haeba sebaka se hlwailweng ha se thepa ya mottlelebi, mottlelebi o lokela ho fumana tumello ya ho kena esita le bokgoni ba ho etsa ho hong ho tswa ho monnga naha eo.
- Mottlelebi jwale a ka ikopanya le e mong wa bahlahlobi ba paballo ya

mohlodi (tadima lenane la boikopanyo) le dintlha esita le ho tsebisa ka *queleas*. Ho tla etswa ditlhophiso bakeng sa ho hlahloba sebaka sa ho robala kapa ho qhotsa mottlelebi le yena a le teng.

Ditsie

Ofisi ya Matjhaba a Kopaneng mane Geneva, Switzerland, e hlkometse hore esita le bongata bo bosesanyane ba ditsie bo ka ja boingata ba dijo tse ka fepang batho ba 35 000 ka letsatsi le le leng. Ke ka lebaka lena ho leng molemo ho bolaya ditsie.

Ho ya ka Ngaka Gerhard Verdoorn ya tswang *CropLife SA*, ya nang le boiphihlelo ba dilemo tse 40 a sebetsana le ditlharelso tsa ditsie, ditlharelantlhophe di ka bolawa ka ntle ho dibolayadisenyi. O dumela hore ditsie di lokela ho bolawa kgatong ya ha di tsamaya fatshe ha di ntse di hola – nako eo di ntseng di ‘tsamaya’ matsatsi a ka bang a supileng ho isa ho a leshome pele di ka qala ho fofa.

Hang ha ditsie di se di qala ho fofa, ho ba boima ho di bolaya. Bongata ba tsona hangata difafatswa esale hoseng pele di qala ho fofa kapa bosiu ha di phomotse. Ha o difafatsa di le moyeng, di ntse

di fofa, hoo ho senya sebolayadisenyi feela ebile hona ho tlatsa tjhefu feela tikolohong eo. Ka lebaka leo, Ngaka Verdoorn o sisinya hore mohlape wa diphoofolo o tsamaye hodima ditselana tsa tsona, kapa mahlaku a faseletswa koloing ebe a hulanywa hodima tsona. Hono ho lematsa ditsie tse tsamayang hoo di hlolehang hore di ka qalella ho fofa.

Fall armyworm

Fall armyworm (Spodoptera frugiperda) di mahlahahlaha nakong ya hoseng mme hangata di ipata mahlakung a dimela kapa pakeng tsa

Tsebisa mona ka mathata a disenyi

Dintlha tsa boikopanyo mabapi le queleas

JOHN TLADI

(Motlatso wa Molaodi: Disenyi tse fallang)

Mohala: 012 309 5743

Selefounu: 060 973 2366

COLIN BURKE

Mohala: 012 309 5826

Selefounu: 082 451 4861

LUKA GEERTSEMA

Mohala: 012 309 5824

Selefounu: 066 299 5365

Dintlha tsa boikopanyo mabapi le ditsie

VUYOKAZI MPUMLWANA

(Mohlanka wa Disenyi tse fallang, De Aar)

Selefounu: 084 760 8176

MULALO MUKOBE (Upington)

Selefounu: 083 326 7773

DR GERHARD VERDOORN (CropLife SA)

Molaetsa wa WhatsApp ho 082 446 8946

KHULISO GANGASHE

(Motlatso wa Molaodi)

Mohala: 012 309 5823

Selefounu: 067 410 6103

PRUDENCE MAJOZI

Mohala: 012 309 5866

Selefounu: 076 655 1466

VINCENT MAKHARI

Mohala: 012 309 5877

Selefounu: 073 175 3843

Dintlha tsa boikopanyo mabapi le armyworms

JOHN TLADI

(Motlatso wa Molaodi: Disenyi tse fallang)

Mohala: 012 309 5743

Selefounu: 060 973 2366

Ka lebaka la tshenyo eo tsie ena e ka e bakang dijalong, quelea e hlaoswa e le nonyana e hloiweng haholo ya Afrika kapa e le "tsie e masiba" e tshajwang haholo.

makala nakong ya motsheare. Le hoja ho kena ha tsona ha pele ho sa hlokomelehe habobebe, jwalokaha dibokwana tse nyenyane di senya dimela, diboko tse kgolo di ja 80% ya dijo tsohle matsatsi a mmalwa a ho qetela a kgolo ya tsona. Ha di kena ka hara seqo, ho mela ho fokolang ho tswela pele ho a fihla boemo ba peo e thata bo fihlellwa.

Ho ya ka *CropLife SA*, taolo e lokileng ka ho fetisa *armyworms* ke ho di bolaya di sa le nyenyane. Ho batlana le dimmoto esita le ho di bolaya ka difi tsa *pheromone* ho ka bontsha dihllopha tsa pele tsa mmoto, ho bontsha ho kena ha tsona le boholo ba tsona. Bahlahlobi ba masimo ka matsatsi a mang le a mang a mararo ho isa a mane a bohlokwa ho hlwaya diphuthelwana tsa mahe, dibokwana tse nyenyane kapa tshenyo e qalang nakwana. Ha tsena di se di hlwailwe, mohlahisi o lokela ho sebetsa ka potlako hobane diboko tse seng di hodile di boima hore di ka bolawa, haholoholo ha di se di kene ka hara seqo.

PHEDISO YA DISENYI KA KOPANELO

Phediso ya disenyi ka kopanelo (*IPM*) ke mokgwa o hlwahlwa o loketseng tikoloho bakeng sa taolo ya disenyi. Mokgwa ona o kgothaletsa kgolo ya dijalo tse kwenneng ka ntle ho tshenyo ya temo mane masimong. O kgothaletsa mekgwa ya tlhaho ya taolo ya disenyi mme o sebedisa mekgwa yohle e tshwanelehang ho laola disenyi tse bakang tahleheloa ya dijalo. Tshwanelo ya pele ya *IPM* ke ho jala sejalo se holang hantle, se ka emelang ditlamorao tsa disenyi eseng dijalo tse fokolang kapa tse tlasa kgatello.

Phediso ya disenyi e baballa le ho sireletsu dijalo kgahlano le tahleheloa nakong ya kotulo – ha e eketse kgonahalo ya dijalo ya ho hlhisa kotulo e ngata. Ebile ke motswako wa mesebetsi yohle e tshwanelehang ya moralo o le mong wa taolo ya dijalo le disenyi e atlehisang tshebediso ya disebediswa ho fokotsa tshenyo ya dijalo le ho fokotsa tsona disenyi ho a fihla boemong bo amohelehang esita le ho hodisa ka botlalo kotulo ya dijalo.

Melemo

Ka *IPM*, tshebediso ya disebediswa e a atleha:

- Tshebediso e sa hlokeheng ya sebolayadisenyi e lokela ho qojwa, mme hona ho theola ditshenyehelo.
- Tshenyehelo ya dijalo e a fokotseha.
- Ho ata ha disenyi tse hlolang dibolayadisenyi ho a qojwa ho a fokotswa.

• Tlhahiso ya dijalo e tswela pele kamehla mme ho fapafapanha dijalo ho a baballwa.

• Kgonahalo ya kotsi ya kamano ya batho, diphoofolo, diphoofolo tse hlaha le tikoloho ho a fokotseha.

Hopola hore *IPM* ke karolo e le nngwe feela ya tlhahiso ya dijalo ka kakaretso e lokelang ho hlokomelewa ke molemi. Bolaodi ba dijalo ka kakaretso bo ama tsamaiso ya disenyi, esita le ho fapanha.

Mehlodi

KLK Gesprek, Phupjane 2022

Pula Imvula, Phupu 2022

<https://www.epa.gov/safepestcontrol/integrated-pest-management-ipm-principles>

<https://sagrainmag.co.za/wp-content/uploads/2020/12/Grain-Guide-2021-ENG-web.pdf>

LOUISE KUNZ,
MOTLATSO WA MOHLOPHISI

Fumana meputso ya ho ingodisetsa lekgetho la VAT

NA O NA LE NOMORO YA VAT? NA O INGODISEDTSE VAT? TSENA KE DIPOTSO TSEO O KA DI UTLWANG HANGATA HA O LE MOLEMI, EMPA 'VAT' KE ENG HANTLENTLE? DINAH A TSE NGATA, HO KENYELETSWA LE AFRIKA BORWA DI SEBEDISA MOKGWA WA TEFISO YA LEKGETHO WA VALUE-ADDED TAX ('VAT') HO BOKELLA LEKGETHO HO BAREKI, HA TSE DING TSONA DI SEBEDISA LEKGETHO LA DITHEKISO KAPA LEKGETHO LA TSHEBEDISO.

VAT e a lefiswa ha sehlahiswa kapa tshebeletso e rekwa ebe jwale lekgetho le tla bokellwa ho tswa ho moreki – eseng ke mmuso, ke morekisi wa dihlahiswa kapa motho ya faneng ka tshebeletso ('morekisi').

Morekisi jwale o lokela ho lefa lekgetho ho *South African Revenue Service (SARS)* qetellong ya nako e itseng e badilweng. Lekgetho la VAT leo morekisi a le lefileng bakeng sa thepa le ditshebeletso tse sebedisitsweng kgwebong ya hae le ka bokellwa ho tswa SARS ka ho fokotsa tjhelete eo ba e lefilweng. Ka tsela e jwalo, mmuso jwale o amohela feela lekgetho la VAT hodima boleng boo morekisi a bo ekeditsweng ka tshebetso ya hae.

Ke dikgwebo tse ngodisitsweng e le barekisi feela tse nang le hona ho bokella lekgetho la VAT lebitsong la mmuso.

HO INGODISA KAPA HO SE INGODISE

Ngodiso le taolo ya tshebetso ya ho bokella lekgetho la VAT ho barekisi e etswa ke *SARS*, mme ba na le melao ya motheo eo o lokelang ho e tseba le ho e hlokomela:

- Ke batho kapa dikgwebo feela ba fepelang ka thepa kapa ditshebeletso ba dumelletseng ho ingodisa bakeng sa ho bokella lekgetho la VAT ho bareki.
- Dikgwebo tse nyenyanedi tla ba le ditlhoko tse ngata tsa botsamaisi bakeng sa ho fumana monyetla kapa phaello e fokolang kapa ona

mmuso; ke ka lebaka lena e leng feela barekisi ba fumanang phaello e fetang R1 miliyone ka selemo ba lokelang ho ingodisetsa lekgetho la VAT.

O ka nna wa ikutlw a eka o tla fumana monyetla o moholo wa lekeno ha o ingodisitse, esita leha lekeno la hao la selemo le so fihle bophahamong boo. O tla dumellwa ho ingodisa ka boithaopo haeba o ka bontsha bopaki ba hore kuno kapa lekeno la hao la selemo le ka ba ka hodimo ho R50 000 ka selemo.

Kamoo o ka ingodisang ka teng

Ho ingodisa o lokela ho etela ofisi ya *SARS* kapa ha ho se jwalo, o sebedise mosebeletsi ya ngodisitsweng wa tsa lekgetho. Difeme tse ngata tse tsebahalang tsa tshwaro ya ditjhelete di ngodisitswe jwaloka basebeletsi ba tsa lekgetho mme ba tla o thusa le ho o tataisa tshebet-song ena.

Haeba o le molemirui, kenyeltsa dintlha tse na boingodisong ba hao e le ho fumana monyetla wa hore lekgetho la 0% o le lefiswe ke bafepedi o thepa e itseng, jwaloka furu, peo le monontsha. Ona ke monyetla o ikgethileng o fumanwang feela ke balemirui.

Kamora boingodiso

Hang ha o se o ingodisitse, o lokela ho:

- Etsa bonneta ba hore bafepedi bohole ba hao ba na le nomoro ya hao e nepahetseng ya lekgetho la VAT ditokomaneng tsa bona le hore ba a hlokomela hore o ngodisitswe o le molemirui. Hona ke ho etsa bonneta ba hore o ka boela wa kopa puseletso ya lekgetho la VAT leo o le lefang bafepedi ba hao. Hona ho bitswa **lekgetho le kenang la VAT** – e leng lekgetho la VAT leo o le lefileng bakeng sa thepa le ditshebeletso tse keneng kgwebong ya hao.
- Ntjhafatsa tlhophiso ya diphephetjhana tsa hao tsa thekiso e le ho kgema ka tshwanelo le ditshwanelo tsa ditefiso tsa lekgetho, ho ya ka melawana ya lekgetho la VAT.

BOIPABALLO PELE

Karolo ya 5

Hokela disebediswa ka hloko

PELE O KA HOKELA DISEBEDISWA, MOSEBELETSI O LOKELA HO DI HLAHLOBA PELE LE HO ETSA BONNETE BA HORE NTHO TSOHLE DI SEBETSA KA TSHWANELO. KOLOI/TEREKERE LE YONA E LOKELA HO HLAHLOJWA MME DIKAROLO TSOHLE TSE TSAMAYANG DI LOKELA HO KUPETSWA NAKONG YA TSHEBEDISO.

Basebedisi ba lokela ho ba le tsebo e tebileng ya ho hokela le ho arohanya kapa ho lokolla disebediswa. Basebetsi ba qalang ho hokela

le ho arohanya disebediswa lekgetlo la pele, ba lokela ho etsa jwalo ka ho tataiswa ke ba tsebang e le ho ba tlwaetsa tshebetso ena.

Etsa bonneta ba hore sesebediswa se kgema hantle le terekere/koloi pele o di hokeila hobane, ha ho se jwalo, sesebediswa seo kapa yona koloi e ka nna ya senyeha tshebetsong eo e fokolang. Ha ho mosebeletsi ya lokelang ho ema pakeng tsa sesebediswa le koloi/terekere ha di hoketswe hammoho.

Hang ha sesebediswa se hoketswe, di-karolo tsohle tse tsamayang di lokela ho hlahlojwa e le ho etsa bonneta ba hore di se-betsa hantle ka tshwanelo. Basebetsi ba bang

ha ba lokele ho ba teng nakong eo ya diteko tseo. Haeba ho na le ntho e nngwe e lokelang ho hlokomelwa ka potlako, jwaloka mahare a lokelang ho fetolwa, sesebediswa se lokela ho tingwa. Sesebediswa le sona se lokela ho lokollwa. Ha ho se ho lokisitswe tsohle, tsohle di lokela ho hokelwa hape ebe di tla hlahlojwa pele tshebetso e ka boela ya etswa. Ha mosebetsi o ntse o tswela pele, mosebedisi o lokela ho emisa le ho batlisisa, haeba ho na le modumo o sa tlwaeleheng. Tsebisa motataisi ka mathata afe kapa afe.

Ha sesebediswa se se se lokolotswe, koloi/terekere e lokela ho ntshwa kereng, ebe

- Qalella ho eketsa lekgetho la VAT thekisong ya hao ya mehlape ya diphoofolo le dijalo tseo o di rekisang ho tloha letsatsing leo ho ya ho ile. Hona ho bitswa **lekgetho le tswang la VAT** – e leng lekgetho la VAT le lefiswang ho thepa e tswang kgwebong ya hao.

Lekgetho le tswang la VAT hangata le lefiswa 15% ya theko ya ntho ka nngwe eo o e rekisang. Koro, dinawa tsa soya, sonobolomo le mehlape ya diphoofolo ke mehlala ya dintho tseo ho tsona lekgetho la VAT le lefiswang 15%. Leha ho le jwalo, maemong a mang a itseng, lekgetho la VAT le lefiswa 0%. Tse ding tsa dintho tse tshwanelehang tse lefiswang 0% di kenyelsetsa phofo ya poone, ditholwana tse foreshes le meroho, lebese, mahe le reisi.

DINAKO TSA KGUTLISO YA DITOKOMANE TSA LEKGETHO LA VAT

Ho ya ka nako e boletseng boingodisong ba hao mane SARS, o lokela ho nehelana ka ditokomane tsa lekgetho la VAT o di kgutlisetse SARS ka dikgwedi tse ding le tse ding tse pedi kapa tse tsheletseng. Ditokomane tsena di lokela ho nehelanwa ka la 25 ka kgwedi kamora qetello ya nako ya lekgetho la VAT. Mohlala, haeba nako ya lekgetho la VAT e le Hlakubele le Mmesa, tokomane e lokela e kgutliswa ka la 25 Motsheanong.

Tsabetso ya ho tlatsa ditokomane tsena tsa lekgetho la VAT hantlentle e bolela ho etsa kgutsufatso ya diakhaonto tsa hao ebe o etsa pehelo ho SARS paloyohle ya:

Lekgetho le tswang la VAT

- Dithekiso tse entsweng ka 15%.
- Dithekiso tse entsweng ka 0%.

Haeba lekgetho le tswang la VAT le le lengata, o lokela ho lefa tjhelete eo e ka hodimo ho SARS ha o kgutlisa ditokomane tsa lekgetho. Kahlolo e tla ba teng ha o lefa kamora nako.

Lekgetho le kenang la VAT

- Thepa le ditshebeletso tse rekilweng kapa tse lefilweng moo lekgetho la VAT le lefisitweng 15% ke mofepedi.
- Diaseete tse rekilweng moo lekgetho la VAT le lefisitweng 15% ke mofepedi.

Haeba tjhelete e lefilweng e le ngata, o tla buseletswa tjhelete eo e ka hodimo ke SARS ka ho kenywa akhaontong ya banka ya hao ya kgwebo.

Ka nako le nako SARS e ka kopa dintlhla tse ding tse ngatanyana e le ho etsa bonneta ba hore o tsebahatsa dipalo tsena ka nepo.

Ditokomane tsa kgutlisa ya lekgetho la VAT di tlatswa le ho nehelanwa ka mokgwa wa SARS *e-filing*. O ka ingodisetsa ho etsa sena e le wena ka bowena empa ha feela o na le tsebo le boiphilelo ba ditaba tsena, o kgothaletswa ka matla ho fumana thuso ya seprofeshenale.

Dinyehelo tse tla kamora nako kapa tse fosahetseng esita le ho hloleha ho araba kapa ho fana ka dikarabo tse fosahetseng ho SARS ho taba efe kapa efe e nngwe e kopilweng ka nako le nako, di ka baka lekgetho le ekeditweng kapa dikahlolo tse lefiswang kgwebo ya hao.

Bakeng sa dintlhla tse ngatanyana, fetisetsa ho <https://www.sars.gov.za/lapd-vat-g02-vat-404-guide-for-vendors/>.

EBEN BAKKER, MOTSHWARADIBUKA TSA DITJHELETE YA ANANETSWENG

boriki ba letsoho bo a sebediswa, pele ho ka qalellwa ka tsabetso ena ya ho lokolla kapa ho arohanya. Ha mosebetsi ona o se o fedile, sesebediswa se lokela ho behwa hantle ka tshwanelo – karolo e tshetlehang sesebediswa e se ke ya bakela mang kapa mang mathata kapa ya mo lematsa. Etsa bonneta ba hore ho na le dipatsi kapa diboloko tseo hodima tsona disebediswa tse ding di ka bolokwang.

CHARL SAAYMAN, MOTHUSI WA TSA BOPHELO BO BOTLE LE POLOKEHO HO MEGA HEALTH AND SAFETY

Bahlophisi

GRAIN SA: PRETORIA

PO Box 74087

Lynnwood Ridge

0040

■ 086 004 7246

■ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA LAOLANG

Dr Sandile Ngcamphalala

■ 082 862 1991 ■ Ofisi: 012 943 8296

■ sandile@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel

■ 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8285

■ liana@grainsa.co.za

MOLEKANE HO TSA BOPHATLALATSI

INFOWORKS MEDIA PUBLISHING

Motlatso wa mohlophisi – Louise Kunz

■ louise@infoworks.biz

Moetapele wa sehlopha – Johan Smit

■ 082 553 7806 ■ Ofisi: 018 468 2716

■ johan@infoworks.biz

Bophatlalatsi – Elizma Myburgh, Jesseme Ross

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel

Foresetata (Bloemfontein)

■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)

■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8289 ■ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)

■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)

■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)

■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8285 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)

■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatanyane

Luke Collier

Eastern Cape (Kokstad & Mthatha)

■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Cwayita Mpotsyi (Mothusi ofising: Mthatha)

■ 078 187 2752 ■ umthatha@grainsa.co.za

■ Ofisi: 012 943 8277

PULA/IMVULA E FUMANEEHA

KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho, English, Setswana, Sezulu le Sesotho.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

THIS PUBLICATION IS MADE POSSIBLE
BY THE CONTRIBUTION OF THE MAIZE TRUST

Lenaneo le fetolang bophelo

Farmer Development Programme

Pehelo

Tataiso e fetola bophelo

SEHLOPHA sa Grain SA sa Ntshetsopele ya Molemirui se dumela hore botataisi ke mokgwa wa bohlokwa wa phetiso ya tsebo le mokgwa o matla wa taolo ya ditlokotsi bakeng sa tswelopele e atlehileng ya molemirui.

Mokgatlo ona o ile wa ba kgwebong ya kwetliso ya balemirui ba batjha ka nako e fetang dilemo tse 22 mme e tadihana le motho ka mong ka ho mo fa tataiso e ikgethileng le tshehetso mabatoweng a fapaneng a tjalo le kgodiso ya koro. Grain SA e dumela hore ka tshehetso e matla ya motho ka mong balemirui bana ba na le bokgoni ba ho ntshetsa pele dikgwebo tsa bona tse temothuo ho a fihla e ba tlahiso e phethahetseng ya kgwebo kapa moruo.

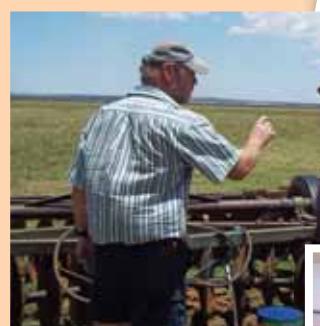
Moo beng ba masimo ba batjha le balemirui ba sa ntseng ba ithuta ba ileng ba mamela ka hloko mme ba ithuta ho ba se ng ba ntse ba tseba mekgwa e atlehileng ya temothuo, ho ba le diphetho le ditlamorao tse atlehileng ka tsela e makatsang. Ba qalang ho kena kgwebong ena ya temo ba lokela ho ikemisetsa ho ithuta ho balemirui ba seng ba na le boiphihlelo. Hang ha molemirui e motjha a ithuta 'diphiri le maqheka', o qala ho fetoha ho ba molemirui ya betere.

Mentor Chris de Jager le molemirui Harry Khumalo ba buisana ka boleng ba mobu wa masimo a matja a sa tswa fumanwa.

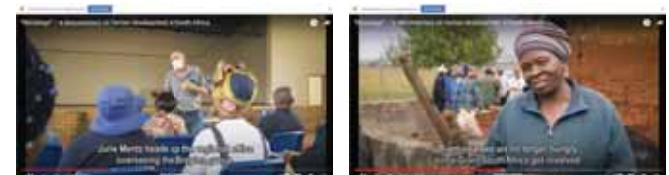
Molemirui Joseph Mohlomi o buisane ka tokiso le tlhophiso ya tshimo le motataisi wa hae e leng Jacques Roux.

Solomon Masango, ya tataisang molemirui Dorcas Ntombizethu.

Dilemo tse fetang tse 20 tsa **BLESSINGS**

KA kopanelo le ba Grain SA, *Bayer South Africa*, e mong wa ba selekane le batshehetsi ba lenaneo la Ntshetsopele ya Molemirui, haufinyana ba sa tswa hlhisa tlhakisetso e ntjha e bitswang *Blessings*. E bontsha sekgahla sa nnete seo ntshetsopele ya molemirui e monyenyanse se leng ka teng naheng ya rona ebile e totobatsa matla a dikopanelo le ho tsitlalla ha balemirui ba banyenyanse ba koro mona Afrika Borwa. Bakeng sa ho shebella tlhakisetso e feletseng, sebedisa skena bakeng sa khoutu ya QR:

Ditshwantsho tse nkilweng ho tswa ho video. Sebedisa skena bakeng sa khoutu ya QR ho shebella tlhakisetso e feletseng.